

A különféle típusú kereső szótárak felépítése, kifinomultsága meglehetősen eltérő, az alkalmazásukkal összefüggő tapasztalatok alapján érdemes volna felmérni relatív hasznosságukat, különösen előállításuk költségeinek függvényében.

Az egyéni online használóknak és szervezeteiknek célszerű mérlegelniük, mennyire segítené elő az egyes adatbázisok használatát a megfelelő kereső szótár, és rá kell venniük az adatbázis fenntartóját, hogy készíttesse el. Az adatbázisok üzemeltetőinek ez szintén érdekük, akárcsak a meglévő szótárak állandó tökéletesítése, hogy a szolgáltatás minél jobban igazodjon a használók igényeihez.

A használói preferenciák méréséről

Amióta az információrobbanás sok könyvtárban új és költséges keresőeszközök- és módszerek alkalmazásához vezetett, a könyvtári szolgáltatások ingyenességének hagyománya megváltozott.

Az elavult manuális irodalomkutatás helyébe lépő online számítógépes bibliográfiai rendszerek lehetővé tették, hogy a használók terminál révén összeköttetést teremtsenek az olyan nagy online szolgáltató központokkal, mint pl. a Dialog, az SDC vagy a BRS. Az Egyesült Államokban több tucat műszaki, társadalomtudományi, közgazdaságtudományi adatbázisból lehet a számítógépbe táplált kulcsszavak alapján bibliográfiákat „le-hívni”. A terminálos keresés gyorsaságával, alaposágával és hatékonyságával olyan előnyöket kínál, amelyekért a korlátozott pénzügyi erőforrásokkal rendelkező könyvtárak használói a saját pénzükből is szívesen áldoznak.

Fogas kérdés, hogy a használóknak konkrétan mennyit ér meg a terminálos keresés igénybevétele. Mivel általában nem ismerik a számítástechnika nyújtotta lehetőségeket annyira, hogy választani tudjanak alternatív keresési eljárások között, a használói preferenciák nem deríthetők fel kérdőíves rendszerrel vagy interjúkkal. A számítógépes szolgáltatások fejlesztéséhez mégis egyértelműen tisztázni kell, milyen teljesítmény- és költségszintnél érdemesebb már a használónak a terminálos rendszerhez folyamodnia a manuális keresés helyett. Objektív eljárást kell tehát kidolgozni az egyes információkeresési módszerek viszonylagos hasznosságának meghatározására.

Mérési módszerek

Számos mérési módszer a manuális és a számítógépes keresés között ún. közömbösségi pont meghatározására törekedett, hogy abból következtessen a használók értékítéleteire, arra a térítésre, amely mind a könyvtár,

A kötött szókészletek összeállításainak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az indexelés mellett a keresési folyamat követelményeire, különösen a deskriptorok megválasztására és a képernyőn megjeleníthető tárgyszólisták, szótárrészletek megtervezésére.

/PITERNICK, A. B.: Searching vocabularies: a developing category of online search tools = Online Review, 8. köt. 5. sz. 1984. p. 441-449./

(Sz. Kiss Csaba)

mind a használó számára előnyös. Az Oregon Egyetemen végzett felmérés során például az egyetemi oktatóknak arra kellett válaszolniuk, hogy a szakterületükön végzett irodalomkutatásnál hová helyeznék el a közömbösségi pontot a két keresési alternatíva között, tekintettel olyan tényezőkre, mint idő, költség és hozzáférhetőség. Íme a kérdések:

1. Jelölje meg, mely esetben volna az Ön számára a két eljárás egyenértékű!

	terminálos keresés, amelynek költsége			
saját manuális keresés VAGY	0	50 \$	100 \$	100 \$-nál is több

2. Tételezzük fel, hogy az egyetemen van könyvtáros, aki segít az Ön specifikus témájánál, s az irodalomkutatásért Önnek kell fizetnie. Jelölje meg, mikor volna az alábbi két eljárás egyenértékű!

	könyvtáros keresés, melynek költsége			
saját keresés VAGY	0	50 \$	100 \$	100 \$-nál is több

3. Jelölje meg, mikor volna a két eljárás Önnek egyenértékű, ha az irodalomkutatást végzős hallgatóival lehetne elvégeztetni!

	végzős hallgató által lebonyolított irodalomkutatás, melynek költsége			
saját keresés VAGY	0	50 \$	100 \$	100 \$-nál is több

Ennek a mérési módszernek számos hibaforrása van. Így pl. téves az a feltételezés, hogy a válaszolók megbízhatóan meg tudják határozni az egyenértékűségnek megfelelő közömbösségi pontot, további bizonytalanság forrása, hogy a kérdőív nem ad lehetőséget annak tisztázására, milyen sorrendet állítanának fel az oktatók – egyéni preferenciáik alapján – a különféle eljárások között.

Sokkal ígéretesebb az 1964-ben kombinált vagy összekapcsolt mérés (conjoint measurement) néven kidolgozott eljárás, melyet számos szakterületen (pl. lélektan, marketing kutatás, gyártmánytervezés) sikerrel alkalmaztak. Lényege, hogy a válaszoló nem külön-külön, hanem együttesen mérlegeli a különféle eljárások jellemzőit, így azok egymáshoz viszonyított mértéke mérhető. A jellemzők, különféle, szisztematikus kombinációinak rangsorolása révén pontos képet kaphatunk a használói preferenciák szerkezetéről.

Trade-off elemzés

E módszer egyik változata a *páros megközelítésen alapuló* adatrögzítés és elemzés, amely „trade-off analízis” néven ismeretes. A válaszolók a specifikus jellemzők szintjeit párosával rangsorolják egy mátrixban. A rangsorolt mátrixokból számítógépes elemzés segítségével valamennyi jellemzőszint hasznossági értéke meghatározható. Első példánkban az „output formátum” jellemzőt 3 szintre bontották, és ezekhez háromfajta keresési módszert rendeltek hozzá. A többi példamátrix logikája hasonló. A válaszoló sorrendbe állította az összes lehetséges jellemzőpárosítást, a preferáltakat alacsonyabb számokkal jelölve. Ime egy kitöltött kérdőív:

1. Hogyan rangsorolná a keresési eljárások és az output formátum különféle kombinációit?

	Output formátum (2)		
	Csak dok. szám	Szerző és cím	Szerző, cím és referátum
Teljesen egyedül	8	6	3
Együttes keresés	7	4	1
Teljesen könyvtárossal/hivatással	9	5	2

2. Hogyan rangsorolná a keresési módszer és a közvetlen keresési költség kombinációját?

	Közvetlen keresési költség (3)			
	\$ 5	\$ 15	\$ 25	\$ 40
Teljesen egyedül	6	7	11	12
Együttes keresés	1	3	5	9
Teljesen könyvtárossal/hivatással	2	4	8	10

3. Hogyan rangsorolná az output formátum teljessége és/a közvetlen keresési költség kombinációját?

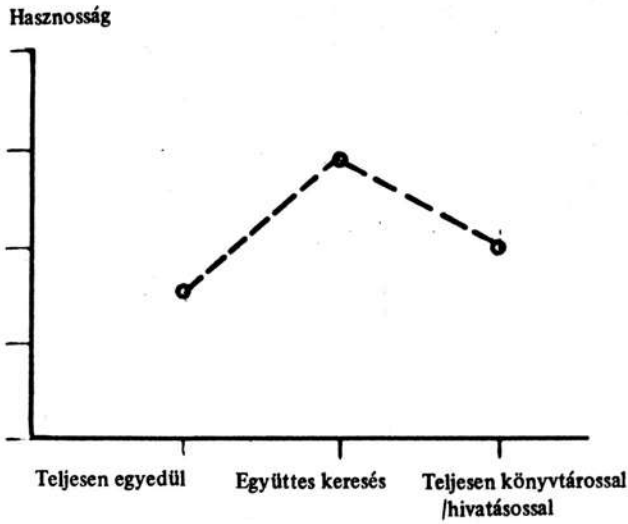
	Közvetlen keresési költség (3)			
	\$ 5	\$ 15	\$ 25	\$ 40
Csak dok. szám	3	10	11	12
Szerző és cím	2	5	7	9
Szerző, cím és referátum	1	4	6	8

A számítógépes feldolgozással előállították a használók tényleges igényeit kifejező alábbi mátrixot:

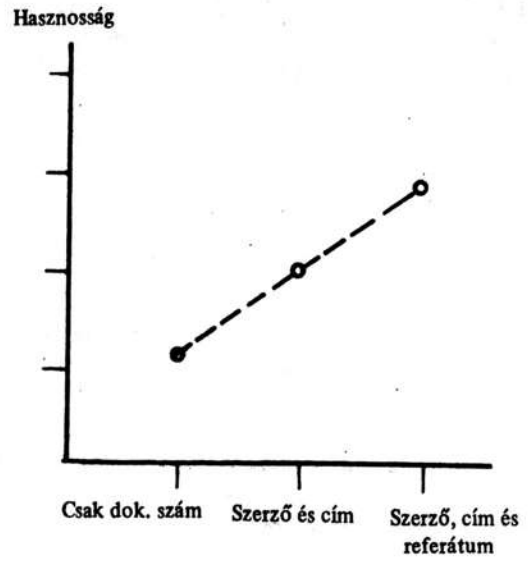
Relatív hasznosság a három fő jellemző alapján

Jellemző	Szint			
	1	2	3	4
(1) Keresési módszer	-0,299	0,258	0,041	-
(2) Output formátum	-0,492	0,068	0,425	-
(3) Közvetlen keresési költség	0,631	0,125	-0,217	-0,539

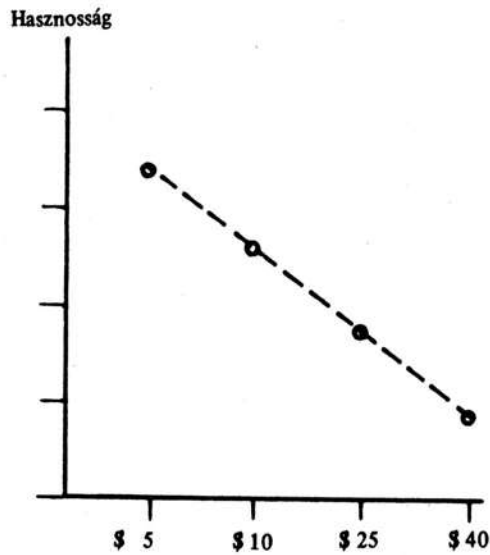
Az 1–3. ábra jól szemlélteti ezeket az eltérő hasznossági értékeket (függőleges tengely) a három fő jellemző szintjei szerint (vízszintes tengely). (Megjegyzés: a törtvonal csak a kiemelést szolgálja, nem jelent a pontok között folytonossági viszonyt.)

1. ábra Jellemző: keresési módszer

2. ábra Jellemző: output formátum

3. ábra Jellemző: közvetlen keresési költség

/RAMSING, K. D.—WISH, J. R.: What do library users want? = Inf. Proc. Management. 18. k. 15. sz. 1982./

(Zoltán Imre)